

Małgorzata Pietrzak
m.pietrzak@geo.uj.edu.pl
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

Transmedia i cross-media w edukacji

1. Wprowadzenie – media w kontekście wiedzy, działań i postaw

Eksplozja medialna, czyli skonstruowanie i szybkie upowszechnienie całej gamy zupełnie nowych instrumentów gromadzenia, przetwarzania i przesyłania informacji [Goban-Klas, 2005] umożliwia: dostarczanie informacji o wydarzeniach, wyjaśnianie i komentowanie informacji, koordynowanie działań społecznych, tworzenie i utrzymywanie więzi grup i wspólnot, ułatwianie nauki i rozwoju, organizowanie zabawy i relaksu. Dzięki połączeniu różnych form przekazu informacji, np. tekstu, dźwięku, obrazu, grafiki, animacji, wideo, multimedia znajdują zastosowanie w wielu dziedzinach, takich jak reklama, sztuka, edukacja, rozrywka, inżynieria, medycyna, administracja, biznes czy badania naukowe.

Badania wpływu mediów na kształtowanie postaw, przekonań i wartości wskazują, że media skuteczne zwracają uwagę ludzi na problemy społeczne, ale informacje medialne mogą „narkotyzować” (dysfunkcja narkotyzująca – termin użyty w 1948 r. przez R. K. Mertona i P. Lazarsfelda), wywołując stan społecznej apatii, przy przekonaniu, że poinformowanie jest wystarczające do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym [Baran, Davis, 2009]. Nadmiar wiadomości prowadzi do pasywnej obserwacji, gdzie posiadanie informacji zastępuje działanie.

Wśród cyfrowego pokolenia istnieje przekonanie, że wszystkie informacje można znaleźć w Internecie, zobaczyć lub wysłuchać w atrakcyjnej formie, stąd zbędność zapamiętywania faktów, gdyż Internet jest wystarczającym źródłem wiedzy. W obliczu stałego przyrostu wiedzy, konektywiści sprowadzają nauczanie do nabycia umiejętności sprawnego odnajdywania informacji w sieci. W miejsce zapamiętania i rozumienia faktów, zjawisk, procesów pojawiła się umiejętność sprawnego dotarcia do miejsc, gdzie wyjaśnienia takie można znaleźć. Nie czyni to człowieka mądrym, do tego bowiem, oprócz posiadania kanonu wiedzy ogólnej i podstawowej, istotne jest jej zakotwiczenie w systemie wartości i umiejętność odpowiedzi na pytania: „Co chcę osiągnąć i dlaczego? Jakie są moje zobowiązania społeczne i etyczne? Czy moje cele są słuszne, wartościowe społecznie i moralnie?” [Chmielecka, 2007, s. 5].

W jaki zatem sposób połączyć: wiedzę – *rozumienie*, wiedzę – *jak działać* oraz wiedzę – *jak być*? W jaki sposób i za pomocą jakich urządzeń działać w szkolnej rzeczywistości, gdzie do nawyków młodzieży, tzw. cyfrowych tubylców, należy powszechne i ciągle korzystanie z wielu urządzeń cyfrowych, a ich światem są portale społecznościowe i Internet?

W poniższym rozważaniu zaproponuję edukację transmedialną jako strategię nauczania, wykorzystującą multimedia i naturalne dla ucznia „środowisko internetowe”.

W edukacji tej istotnymi elementami kształcenia pozostają: zawartość merytoryczna przekazywanej wiedzy, odpowiedzialność ucznia za jej poszukiwanie i otwarta postawa w kontaktach społecznych. Dla uzupełnienia przedstawię edukację z wykorzystaniem crossmediów, jako już istniejącą w rzeczywistości szkolnej.

2. Transmedia. Praktyczne zastosowanie

Termin „transmedia” pojawił się już na początku lat 90. w kontekście rozwoju biznesu rozrywkowego (franczyzy) na bazie filmów *Star Wars* i *Indiana Jones* (gry komputerowe, książki, zabawki, portale internetowe etc). W 2003 r. Henry Jenkins z Massachusetts Institute of Technology zwrócił uwagę, że skoordynowane wykorzystanie opowiadania zamieszczonego na różnych platformach, może stać się atrakcyjne dla odbiorcy i zaangażować go w przedstawiany w mediach projekt [Jenkins, 2003]. H. Jenkins określił **transmedia jako proces**, w którym wielowątkowe elementy fabuły są przekazywane poprzez różnorodne platformy medialne (TV, Internet, telefon, tablet, gry, ARG) w celu stworzenia spójnego opowiadania [Jenkins, 2006]. Według M. Giovagnoli **transmedia to narracje**, zamieszczone i rozwijane w wielu mediach [Giovagnoli, 2011]. A. Norrington zwraca uwagę na architekturę projektu medialnego, wybór odbiorcy i strategię upowszechniania [Norrington, 2010]. Obecnie transmedia wykorzystuje się w kinematografii, grach komputerowych i wybranych aplikacjach smartfonowych.

Z przeglądu literatury dotyczącej transmediów można określić kilka cech charakterystycznych dla tego typu projektu – narracji medialnej [Jenkins, 2003, 2006, 2007; Raybourn, 2007; Norrington, 2010; Giovagnoli, 2011].

Transmedia cechują:

1. **multimedialność** – korzystają z wielu mediów i platform technologicznych, wykorzystując i zachowując cechy każdego z nich,
2. **złożoność i wielowątkowość** – użytkowane media i platformy przedstawiają różne opowiadania, ale temat (motyw, główna myśl) jest wspólny, poszczególne wątki mogą być tworzone za pomocą różnych perspektyw narracyjnych,
3. **partycypacja i interaktywność** – odbiorca transmedialny współtworzy opowieść, stając się prosumentem (producentem i konsumentem), projektuje i dodaje treści na dowolną platformę w tzw. punktach wejścia (*rabbit wholes*),
4. **mobilność i elastyczność** – prosument śledzi opowiadanie na jednej lub wielu platformach w zależności od stylu życia, nawyków medialnych, kontekstu (miejsca).

E. Raybourn przedstawia definicje transmediów w kontekście biznesu oraz formułuje je w odniesieniu do edukacji [Raybourn, 2007].

Transmedia (w przemyśle rozrywkowym) to celowe, skoordynowane i strategiczne wykorzystanie różnych mediów, by przedstawić spójną historię lub narrację, która rozwija się w czasie tak, aby stale utrzymywać kontakt z publicznością lub by zainteresować i zaangażować nowych odbiorców.

Opowieść (narracja) transmedialna (w edukacji) to system komunikatów, które przedstawiają narrację poprzez wiele platform medialnych, by dostarczyć emocjonalnego doświadczenia, poprzez osobiste angażowanie uczniów.

Transmedialne uczenie się to nabywanie doświadczenia, które powoduje wymierne zmiany zachowań, zarówno w sferze intelektualnej, jak i postaw.

Według Raybourn narracja transmedialna wymaga wykorzystania:

1. filmów tv, video, komiksów, powieści graficznych, machinima (kontaminacja słów machine i cinema; oznacza technikę animacji) przedstawiających opowiadanie na różne sposoby,
2. mediów społecznościowych, w celu współtworzenia przez użytkowników treści, które rozwijają fabułę i zachęcają ucznia do poznania świata,
3. telefonu, telewizji, Internetu umożliwiających użytkownikom wejście (poprzez punkty wejścia) do opowiadania i do współtworzenia narracji,
4. wszystkich mediów (książek, czasopism), nie tylko mediów cyfrowych, a także zastosowania LARP (Live Action Role Play – improwizowana drama lub gra terenowa) oraz ARG (Alternate Reality Games – interaktywna opowieść sieciowa), by odgrywać historię w świecie rzeczywistym.

3. Cross-media. Praktyczne zastosowanie

Za pierwsze znaczące oddziaływanie crossmediów uważa się wydanie w 1977 roku płyty zawierającej muzyczną ścieżkę (zespołu The Bee Gees) do filmu „Gorączka sobotniej nocy” [*Cross Media Marketing*, 2008, s. 61]. D. Marchi, współproducent show Big Brother we Francji, stworzył zasady funkcjonowania cross-mediów. Cross-media w marketingu to forma wzajemnej promocji. Przykładowo, materiał nagrany podczas produkcji telewizyjnej lub filmowej, a który nie został wyemitowany, zamieszczany jest w Internecie celem przyciągnięcia publiczności. Ponadto za pomocą listów, maili, telefonów i Internetu podtrzymywany jest kontakt z publicznością, która bierze udział w show (głosuje, zgaduje, odpowiada etc.). Dodatkowo tworzone są fan kluby, blogi, portale zawierające materiały z show [*Cross Media Marketing*, 2008].

Cross-media definiuje się jako wszelkie treści (wiadomości, muzyka, tekst i zdjęcia), które są tworzone jednokrotnie, ale publikowane w co najmniej dwóch mediach (zarówno nowoczesnych, jak i tradycyjnych, np. w czasopismach) [Veglis, 2012]. Termin ten jest często stosowany w odniesieniu do COPE (*Create Once Play Everywhere*) [Barkhuus, 2001]. Cechą publikowanej treści jest możliwość jej adaptacji do różnych formatów, by odbiorca mógł do nich dotrzeć dzięki różnym urządzeniom medialnym. Cross-media pozwalają również na komunikację nadawca – odbiorca.

Opowieść crossmedialna to opowiadanie, w którym fabuła jest tak skonstruowana, by ściśle wskazywała odbiorcy, na której platformie cyfrowej ma szukać dalszego ciągu historii. Użytkownik porusza się przez różne media w celu uzyskania wszystkich dostępnych informacji na temat opowiadanej historii [Antikainen et al., 2004].

4. Transmedia versus cross-media

Z uwagi na multimedialność transmediów i crossmediów oraz zaangażowanie odbiorców są one często ze sobą mylone. Poniżej wymienione zostały cechy transmediów, które odróżniają je od crossmediów:

1. umieszczanie odmiennych treści w różnych mediach przy zachowaniu głównego wątku opowiadania,

2. wykorzystanie specyfiki danego urządzenia do zamieszczenia treści w wybranym formacie tak, aby maksymalnie wykorzystać jego cechy i właściwości,
3. tworzenie „punktów wejścia” w narracji transmedialnej, przez które użytkownicy mogą znaleźć się w świecie opowieści,
4. zaangażowanie odbiorcy i udział w narracji poprzez współtworzenie treści.

Z powyższego opisu wynika, że idea edukacji transmedialnej jako angażującej, kreatywnej, społecznej, znacznie lepiej wpisuje się w nurt współczesnej edukacji niż edukacja crossmedialna. Należy zauważyć, że portale edukacyjne (<http://www.scholaris.pl/>; <http://eduseek.interklasa.pl/>) czy wydawnictwa (<http://www.wszpwn.com.pl/>; <http://www.nowaera.pl/>) oferują szeroki pakiet materiałów crossmedialnych, w skład których wchodzi podręczniki, obudowy do nich w postaci filmów, zbiorów zdjęć, materiałów audio. Są to bardzo wartościowe materiały, ale w kształceniu ważnym jest nie tylko treść lecz sposób pozyskiwania wiedzy. Dlatego w dalszej części rozważać będę możliwości zastosowania w edukacji transmediów, których specyfika wymusza aktywność i zaangażowanie odbiorcy.

5. Miejsce transmediów i cross-mediów w edukacji

Czy przyszłość należy do transmediów? [Czy przyszłość..., 2013]. Transmedia korzystają z różnych urządzeń medialnych, jednocześnie prezentując zorganizowane treści, mogą więc posłużyć stworzeniu strategii kształcenia.

Od 2000 roku w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego prowadzone są zajęcia kursowe *Absolwent na rynku pracy*, *Dydaktyka geografii i Dydaktyka przyrody* z wykorzystaniem multimedialnych urządzeń nauczania oraz technik: microteaching, webquesting, quodlibet, e-portfolio, learning snapshots. Chcąc połączyć zajęcia terenowe, doświadczenia laboratoryjne, pracę kreatywnymi technikami de Bono w sali wraz z technikami ICT w spójną całość stworzono projekt **Transmedia in Science Education** [Pietrzak, 2013]. Projekt ten, złożony w 2013 roku, do Rektorskiego Funduszu Rozwoju Dydaktyki „Ars Docendi”, ma na celu przygotowanie studentów do zintegrowanego nauczania przyrody, na poziomie ponadgimnazjalnym z wykorzystaniem transmediów i ICT. Celem umieszczenia w kursie opowiadania transmedialnego było poznanie wpływu środowiska geograficznego na osadnictwo Krakowa. Fabułę filmu cechuje układ sytuacyjny, statyczny, złożony. Główny wątek, a zarazem narracja, opiera się na obserwacji krajobrazu prowadzonej z tarasu Wawelu. Wątki poboczne, na które składa się 7 modułów, nie cechuje żadna hierarchizacja, natomiast relacje między modułami stanowią istotę filmu. Są to relacje czasowe (np. czas geologiczny, historyczny), relacje przyczynowo-skutkowe (np. ukształtowanie terenu a osadnictwo) oraz związki teleologiczne (np. historyczne decyzje polityczne a rozwój miasta).

Strategia kształcenia i architektura zawartości ww. kursu zostały opracowane w oparciu o przemyślenia związane z możliwością zastosowania transmediów w edukacji. Poniżej prezentuję ich wyniki i propozycję zdefiniowania terminologii trans i cross – medialnej w odniesieniu do edukacji.

Transmedialna edukacja to dochodzenie do wiedzy poprzez zaangażowanie uczniów „badaczy” przez nauczyciela „narratora-przewodnika” w **eksplorację** naukowego

multiformatowego opowiadania oraz **współtworzenie** treści edukacyjnych z wykorzystaniem ICT celem **dzielenia się wiedzą** w mediach społecznościowych.

W tak sformułowanej definicji, transmedialna edukacja jest potraktowana jako strategia nauczania. Ze względu na inspirowanie zaangażowania uczniów, zaliczyć ją można do jednej z dróg kształtowania postaw. Uczniowie podejmują bowiem działania społecznie użyteczne, doceniane przez szkołę w przekonaniu, że działania te, w pełni zrozumiane, staną się trwałym nawykiem w dorosłym życiu.

Transmedia w edukacji – zorganizowany (i usystematyzowany) sposób wykorzystania urządzeń medialnych, umożliwiający poznanie i eksplorację treści edukacyjnych, ich współtworzenie i udostępnianie. Powyższa definicja klasyfikuje transmedia jako środek dydaktyczny.

Transmedialne opowiadanie edukacyjne – film (obraz) wraz z tekstem, będący narracją, np. opisem wydarzenia, wyjaśnieniem procesu, wytłumaczeniem danego zjawiska, przedstawieniem danego obiektu, posiadający punkty wejścia, które umożliwiają uczniowi szczegółową eksplorację głównego tematu i współtworzenie narracji. Narrator transmedialny to nauczyciel – przewodnik. Prosument to uczeń – badacz.

Postulowane cechy transmediów w odniesieniu do edukacji:

1. naukowy temat przewodni oraz usystematyzowane, wielowątkowe, barwne, opowiadanie, mogące podlegać eksploracji na poziomie poszczególnych wątków, a także na linii czasu oraz w różnych miejscach przestrzeni (odpowiedzialnym za treści jest narrator);
2. zamieszczenie wielu niezależnych, ciekawych wątków, wiążących się z tematem przewodnim (odpowiedzialnym za treści jest narrator);
3. możliwość eksploracji i pogłębiania wątków przez badaczy-uczniów;
4. możliwość poszukiwania, odkrywania i zamieszczania na różnych platformach nowych wątków, łączących się z tematem przez narratora i uczniów;
5. prowadzenie on-line badań i doświadczeń naukowych (dociekań naukowych);
6. możliwość zadawania pytań, dyskusji na forum, wyjaśniania i komentowania informacji;
7. przedstawianie efektów obserwacji, analiz, prognoz, wniosków, syntez, wyników badań, rezultatów projektów na wielu platformach i w różnych formatach, w celu dostarczania unikatowych treści innym uczniom.

Crossmedialna edukacja to przyswajanie wiedzy poprzez zaangażowanie uczniów w eksplorację naukowych treści przedstawianych w różnych formatach na różnych urządzeniach medialnych.

Cross-media w edukacji – zorganizowany (i usystematyzowany) sposób wykorzystania urządzeń medialnych, umożliwiający poznanie i eksplorację treści edukacyjnych.

Cechy crossmediów: naukowy temat przewodni, możliwość wyboru urządzenia i formatu przedstawianych danych w zależności od indywidualnego stylu uczenia się, możliwość samokontroli wiedzy, poszukiwanie nowych wątków łączących się z tematem i ich eksploracja.

6. Multimedia w edukacji – refleksja aksjologiczna

Szkolna edukacja oceniana jest jako przestarzała, męcząca, nieskuteczna wychowawczo [Kołodziejczyk, 2013]. Współczesna szkoła nie potrafi bronić wartości, bo zaakceptowała polikulturowy relatywizm [Drózd, 2000]. Według deklaracji rodziców, z komputerów korzysta już kilkanaście procent trzylatków i połowa pięcioletków. Wśród pierwszoklasistów rozpoczynających szkołę we wrześniu 2010, aż 79 proc. korzystało z komputera w domu i 90 proc. wśród dzieci będących w 3-4 klasie [Diagnoza społeczna, 2011].

Definicja umiejętności XXI wieku wymienia kompetencje wizualne, muzyczne i cyfrowe, obejmujące znajomość sposobów oddziaływania obrazów i dźwięków, biegłość w rozpoznawaniu i wykorzystywaniu tego działania, sprawność przekształcania obrazów, dźwięków i dostosowywania ich do różnych formatów, a także rozpowszechniania [A *Global Imperative*, 2005]. Zdaniem N. Postmana edukacja za pomocą obrazu apeluje nie do rozumu, ale do emocji, a w dodatku transfer informacji zachodzi tylko w jednym kierunku [Postman, 1996]. Przytaczane w artykule J. Morbitzera wyniki badań G. Smalla oraz N. Carra wskazują, że *młodzi użytkownicy Internetu, mając dostęp do coraz większej ilości informacji, rozumieją i wiedzą coraz mniej, ich wiedza staje się wyrwykowa i powierzchowna, pozbawiona błyskotliwości i znajomości szerszego kontekstu* [Morbitzer, 2012, s. 5].

W społeczeństwie cyfrowym G. Siemens propaguje konektywizm, będący integracją zasad poznawanych w teoriach chaosu, samoorganizacji, samoporzędkowania czy teorii systemów [Siemens, 2004]. Edukacja, w świetle teorii konektywizmu jest procesem, który odbywa się w zawiłym gąszczu zasobów informacyjnych, stąd kluczową kompetencją jest krytyczne myślenie i selekcja informacji. W praktyce oznacza to, że „wiedzieć jak” i „wiedzieć co” zostaje zastąpione przez „wiedzieć gdzie” [Sawiński, 2012].

Polemizując z tą myślą H. Jenkins, prekursor idei transmediów, podkreśla, że **umiejętność czytania i pisanie, winna nadal pozostać główną kompetencją w XXI wieku, natomiast umiejętności cyfrowe powinny być traktowane jako kompetencje społeczne** [Jenkins, 2007]. Sokrates twierdził, że prawdziwie wzbogaca wiedza zdobyta poprzez własne rozumowanie, dlatego istotnym jest sposób dochodzenia do wiedzy [Kot, 1996]. N. Postman powołując się na badania J. Deweya napisał, że uczymy się tego, co robimy [Postman, 1996]. W edukacji transmedialnej pobudzamy zaangażowanie uczniów. Nauczyciel wprowadzając uczniów do opowiadania transmedialnego, aranżuje oglądanie filmu w metodyczny sposób. Jego treść i obraz podlegają naukowej dyskusji i weryfikacji w różnych źródłach informacji, w czym pomocne są mobilne urządzenia medialne. Narracja transmedialna wymusza, by w klasie czy podczas lekcji terenowych uczniowie rozwijali umiejętności językowe i uczyli się wnikliwego postrzegania otaczającej rzeczywistości, zadawali pytania, przestrzegali zasad społecznego współżycia.

7. Edukacja transmedialna – moda czy szansa?

J. Morbitzer stwierdza, że *to nie Internet powinien kształtować oblicze szkoły, to obowiązkiem szkoły jest wskazywać cele oraz racjonalne obszary i optymalne metody wykorzystania tego niewątpliwie bardzo użytecznego medium* [Morbitzer, 2010].

Dzięki zastosowaniu technologii znanej pokoleniu cyfrowych tubylców i poruszaniu się w bliskim im świecie medialnym edukacja transmedialna powinna:

1. umożliwić holistyczne widzenie zjawisk przyrodniczych, społecznych, kulturowych poprzez wielowątkową zawartość merytoryczną opowiadania transmedialnego tworzoną przez specjalistów;
2. zaktywizować uczniów do samodzielnego dochodzenia do wiedzy poprzez eksplorację wielowątkowego opowiadania transmedialnego, tworzenie i umieszczanie nowych treści edukacyjnych;
3. umożliwić uczniom dialog z nauczycielem przewodnikiem, obdarzenie zaufaniem nauczyciela prowadzącego narrację naukową, który z racji szerszej wiedzy i umiejętności krytycznej analizy informacji, refleksyjności i odpowiedzialności za ucznia, wspomaga go w rozwoju intelektualnym, wprowadza w świat wartości, uczy kreatywności;
4. umożliwić nauczycielowi aktualizować wiedzę i umiejętności technologiczne poprzez odpowiadanie na pytania uczniów, wyjaśnianie podsuwanych przez uczniów zagadnień, dyskusowanie pojawiających się problemów, zapoznawanie się z nowymi urządzeniami medialnymi i oprogramowaniem.

Wykorzystanie transmediów w edukacji jest wyjątkowe, ponieważ wymaga od uczniów krytycznego myślenia o nowych mediach i uczy umiejętności korzystania z mediów jako odbiorca i twórca. To powoduje konieczność zaangażowania się, tworzenia i dzielenia się pomysłami oraz wytworami, komunikacji na portalach społecznościowych i współpracy. **Ideą wprowadzenia edukacji transmedialnej jest rozszerzenie kompetencji, a nie odstawienie starych umiejętności, by zrobić miejsce na inne.** W edukacji transmedialnej ważna jest treść (wiedzieć *co, jak, dlaczego*), sposób zdobywania odpowiedzi na powyższe pytania i postawa gotowości dzielenia się wiedzą. Wprowadzeniu nowej technologii musi towarzyszyć refleksja aksjologiczna, uświadamiająca celowość podejmowanych działań.

Bibliografia

- A Global Imperative: The Report of the 21st Century Literacy Summit*. The New Media Consortium (2005). http://www.nmc.org/pdf/Global_Imperative.pdf [dostęp 13.06.2013]
- Antikainen H., Kangas S., Vainikainen S.: *Three views on mobile cross media entertainment*. VTT Information Technology, Espoo 2004. http://www.souplala.net/show/crossmedia_entertainment.pdf [dostęp 13.06.2013]
- Baran, S., Davis, D.: *Mass Communication Theory* (fifth edition). Wadsworth, Boston 2009
- Barkhuus, L., Cauchi, M., McLean, K., Pruzan, R.: *Cross media under surveillance*. ECHELON thesis. The IT University of Copenhagen, 2001. <http://www.itu.dk/people/barkhuus/echelon.pdf> [dostęp 13.06.2013]
- Chmielecka E.: *Edukacja dla społeczeństwa mądrości* (2007). http://www.e-edukacja.net/czwarta/_referaty/sesja_1/01_e-edukacja.pdf [dostęp 13.06.2013]
- Cross Media Marketing*. Direct Marketing Specialists. Data-Dynamics Inc. 14, 2002. <http://www.data-dynamix.com/cross-media-marketing> [dostęp 1.10.2008]

- Czy przyszłość należy do transmediów? Konferencja organizowana przez MediaDesk, 23-24.04.2013. Warszawa <http://mediadeskpoland.eu/1362394690/> [dostęp 13.06.2013]
- Diagnoza społeczna 2011. WARUNKI I JAKOŚĆ ŻYCIA POLAKÓW – RAPORT. Red. J. Czapiński, T. Panek. Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2011. http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2011.pdf [dostęp 13.06.2013]
- Dróżdż A.: *Mity i utopie pedagogiczne*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000
- Giovagnoli M.: *Transmedia storytelling: Imagery, shapes and techniques*. ETC Press, Pittsburgh 2011
- Goban-Klas T.: *Cywilizacja medialna*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005
- Jenkins H.: *Confronting the Challenges of Participatory Culture – Media Education for the 21st Century*. "Nordic Journal of Digital Literacy" 2007, Nr 02. https://www.idunn.no/ts/dk/2007/02/confronting_the_challenges_ofparticipatoryculture_-_media_education_for_the?languageId=2 [dostęp 13.06.2013]
- Jenkins H.: *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press, New York 2006
- Jenkins H.: *Transmedia storytelling*. Technol Rev. 2003. <http://www.technologyreview.com/news/401760/transmedia-storytelling/> [dostęp 13.06.2013]
- Kołodziejczyk W.: *Media o edukacji* (2013). <http://www.edunews.pl/edukacja-na-co-dzien/media-i-edukacja/2282-media-o-edukacji#jacommentid:2265> [dostęp 13.06.2013]
- Kot S.: *Historia wychowania*. T. 1. *Od starożytnej Grecji do połowy wieku XVIII*. Wydaw. Akadem. Żak, Warszawa 1996
- Morbitzer J.: *Medialność a sprawność edukacyjna ucznia* (2012). http://www.up.krakow.pl/ktime/symp2012/referaty_2012_10/morbitz.pdf [dostęp 13.06.2013]
- Morbitzer J.: *Szkoła w pułapce Internetu* (2010). <http://www.ktime.up.krakow.pl/ref2010/morbitz.pdf> [dostęp 13.06.2013]
- Norrington A.: *Harnessing 'e' in Storyworlds: Engage, Enhance, Experience, Entertain* (2010). http://www.intelyway.com/administrator/arhivi/Vid_Gajsek-MUZEJ1/e-point.pdf [dostęp 13.06.2013]
- Pietrzak M.: *Transmedia in Science Education*. Wniosek o dofinansowanie z Rektorskiego Funduszu Rozwoju Dydaktyki „Ars Docendi”. Biuro Prorektora UJ ds. dydaktyki, 2013
- Postman N.: *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business* (1996). <http://floatingworldweb.com/@EBOOKS/@PDF/ESSAYS/Amusing%20Ourselves%20to%20Death.pdf> [dostęp 13.06.2013]
- Postman N.: *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology* (1996). <http://www.pdfbookds.com/technopoly-the-surrender-of-culture-to-technology-PDF1-33952/> [dostęp 13.06.2013]

Raybourn E. M.: *Applying simulation experience design methods to creating serious game-based adaptive training systems*. *Interacting with Computers*. „Elsevier” 2007

Sawiński J.: *Konektywizm, czyli rewolucja w uczeniu się?* (2012).

<http://www.edunews.pl/badania-i-debaty/badania/1077-konektywizm-czyli-rewolucja-w-uczeniu-sie> [dostęp 13.06.2013]

Siemens G.: *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age* (2004).

<http://www.elearnspace.org/Articles/connectivism.htm> [dostęp 13.06.2013]

Veglis A.: *From Cross Media to Transmedia Reporting in Newspaper Articles*. “Publishing Research Quarterly” 2012, Volume 28, Issue 4, pp. 313-324